

EGY ANYAG- ÉS FŰSZERKERESKEDÉS ORVOSI ÉS GYÓGYSZERTÁRI VONATKOZÁSAI A XVIII. SZÁZAD VÉGÉN

NAGYBÁKAY ANTAL ZELMOS

A Magyar Nemzeti Múzeum őrzi Rickl József pesti anyag- és fűszerkereskedő egyik fennmaradt üzleti főkönyvét, amely az 1795. április 1. és 1798. december 31. közti időszak adatait tartalmazza.¹

Az üzlet tulajdonosa: Rickl József Antal az alsóausztriai Soos uradalomban (Hürm község mellett) született 1748-ban, szüleinek harmadik gyermekeként.² A szülők, fiukat 14 éves korában kereskedő pályára adták. Hét esztendeig, 1762—1769 között tanult és dolgozott Anton Huster St. Pölten-i (Alsó-Ausztria) kereskedő üzletében, akitől 1770. január 2-án kiváló minősítésű szolgálati bizonyítványt kapott.³

Rickl József 1781-ben jöhetett Pestre, ahol is az év június 20-án megvette a Váci utcában lévő „Vörös rákhoz” címzett anyag- és fűszerkereskedést a puszkaporárúsítási joggal és a házzal együtt a valószínűleg rokon Rickl Ferenc Bertalantól.⁴ Ezzel egyidejűleg, július 14-én Pest város polgára lett.⁵ Majd május 11-én megnősült és feleségül vette Meixner Mátyás pesti anyag- és fűszerkereskedő, „választott polgár” és felesége, Weidl Terézia leányát, Katalint.⁶ 1785—1787 között már a pesti Polgári Kereskedő Testület másodelöljárója.⁷

Az évek folyamán Kecskeméten, Debrecenben és Kolozsvárott is nyitott fiókiüzletet

¹ Magyar Nemzeti Múzeum, Újkori Dokumentumok gyűjteménye, 1961. 4. d. lelt. sz. „*Hauptbuch von Joseph Rickl in Pest. Angefangen am Monat April anno 795 und beendet am letzten Dezember 1798.*”

² Rk. anyakönyv, Hürm (Alsó-Ausztria) Geburts- und Taufbuch. Tom. II. Fol. 246. „I. 2. 1748. *Josephus Antonius ehel. Sohn des: Vater H. Johann Leopold Rickhl, Pfleger zu Soos, Mutter: Anna Barbara ux. Paten: Johann Krönmayr zu Soos.*”

³ „*Lehrbrief dem Joseph Rückl Handlungs Bedienten betrl.*” „*Actum St. Pölten den 2° Janner 1770. Anton Huster bürgerl. Handelsmann.*” A szerző tulajdonában.

⁴ Pesti tanácsülési jegyzőkönyvek 1781. 271. l. 20. Juni 1781. Contract. „... *Franz Bartholomeaus Rickl als Verkäufer dann Joseph Anton Rickl als Käufer . . . Die Handlung zum roten Krebsen, nicht minder die Waren laut Inventur . . . Haus . . . in der Leopoldstrasse oder sogenannten Waitzner Gasse N° 140. . .*”

⁵ Pest város 1781. július 14-i tanácsülési jegyzőkönyve: „*Josephus Antonius Rickl ex castello Soos in Inferiori Austria oriundus mercator, necnon Stephanus Valero Pestino oriundus pepli et serici fabricator, ambo Romano-Catholici deposito consueto concivilitatis iuramento erga praescriptum Taxam in cives assumpti sunt.*”

⁶ Pest, Rk. Szent József plébánia, Házassági anyakönyvek. 1783. máj. 11. Férj: „*Honestus iuvenis Antonius Rickl mercator*”, Feleség: „*Honesta virgo Catharina Meixner ex urbe interior*”, A leány apja: „*Mathias Meixner mercator*”. Tanúk: „*Joannes Meixner, Perill. Dom. Franciscus Heisl senator, Franciscus Miller et Josephus Domokos advocatus.*”

⁷ Pölya Jakab: *A pesti polgári kereskedelmi testület és a budapesti nagykereskedők és nagyiparosok társulata története.* Bp. 1896. 515.

ún. csendestársak segítségével. A kecskeméti fióküzletet azonban már 1795. szeptember 15-vel eladja.⁸ A napóleoni háborúk és a kontinentális zárlat okozta válságok lassanként aláássák az üzleti élet normális menetét, az ezt követő nagy pénzdevaluáció pedig végleg tönkreteszi, minek következtében 1811-ben kénytelen csődbemenni és üzletét felszámolni.⁹ Ezt a súlyos csapást azonban Rickl József már csak néhány hónappal éli túl, és 1812. szeptember 15-én idősebbik fiánál Debrecenben — ahova az év júniusában érkezett — utoléri a halál 64 éves korában.¹⁰

A Rickl József cég bevezetőben említett főkönyvén kívül több mint ötven üzleti levél, számla és vámnyugta maradt fenn az 1787—1808 közti időszakról, valamint egy „Generalausweis” c. könyvecske, amely a Rickl József cég főkönyvi kivonatát és mérlegét tartalmazza az 1795. július 1-vel kezdődő és 1797. június 30-ával végződő gazdasági évről.¹¹

Mind a főkönyvben, mind a főkönyvi kivonatban, mind pedig az üzleti iratokban igen sok adat található arra vonatkozólag, hogy a Rickl József cég egyrészt milyen orvosi és gyógyszerész kapcsolatokkal rendelkezett, másrészt arra, hogy milyen gyógyászati alap- és segédanyagokkal illetve edényzettel kereskedett.

Mielőtt ezen adatokra térnénk, néhány szót kell szólnunk magáról a kereskedésről és annak profiljáról. Már a megnevezés is sokatmondó a szakma tekintetében: „anyag- és fűszerkereskedés” (Material- und Spezereiwaren Handlung). A „fűszerkereskedés” megjelölés a mai élelmiszerboltnak felel meg, az „anyagkereskedés” azonban a gyógyanyagok, vegyi anyagok és festékárúk cikkszoportjait foglalja magában. Az üzleti mérlegek szerint a pesti üzlet „alla minuta”, azaz kicsinybeni eladást folytatott. A debreceni és kolozsvári üzletnél ez a megjelölés hiányzik, tehát kicsinyben is és nagyban is folyt az árusítás. Az üzleti forgalom 1795/96-ban 77 000 Ft-ot 1796/97-ben 89 000 Ft-ot tett ki. Hogy ezen belül mennyit tett ki a gyógyanyagok forgalmazása, arra sajnos nem áll rendelkezésre adat. Ugyanezen családi üzlet 80 évvel később 1876-ban kiadott árjegyzékében 38 oldalból 15 oldalt tesznek ki a gyógyárúk, a többi 23 oldalt a fűszer, vegyi és festékárúk adják.¹² Ez azt jelenti, hogy az üzlet cikklisztájának mintegy 40%-át teheték ki a gyógyászati anyagok

Ezek után lássuk az adatokat.

4 „doctor”

A Rickl József anyag- és fűszerkereskedésnek mind az 1795/96., mind az 1796/97. évi „Nyereség-Veszteség számláján” szerepel egy „doctor” részére kifizetett illetmény, mégpedig a kereskedősegédével együtt.¹³ Ez az illetmény tekintélyes nagyságú: 400 Ft/év. A főkönyvelő ugyanakkor szintén 400 Ft-ot, egy segéd pedig 100 Ft-ot és kosztot kapott. Eza „doctor” valószínűleg diplomás gyógyszerész lehetett, aki a gyógyszeralapanyagokat, a vegyszereket, mérgek minőségét ellenőrizte, azokat kezelte, esetleg maga is készítette a gyógyszerfelvételeket.

⁸ Főkönyv 33. l. Ignaz Frost, Kecskemét folyószámlája. Soll: „1795. szept. 15. An Kecskeméter Handlung per übernehmen derselben (65,25) 2774.07 Ft. In Ius conto per simile (6) 300. — Ft”

⁹ Debrecen városi jkv. 1811. 423. l.: Helytartótanács leirata 1811. aug. 27. N° 21678. . . . „Kalmár Rickl József creditorainak f. e. okt. 7-ik napja rendeltetett concursualis terminusul.”

¹⁰ Debreceni rk. Szt. Anna plébánia halotti anyakönyve: 1812. szept. 15. „Rickl Joseph, özvegy, debreceni kereskedő 66 éves korában.”

¹¹ Ötvennégy db, a Rickl József cégnek szóló üzleti levél, számla, vámnyugta az 1787—1808 közti időszakból, köztük több példány „Frauen Catharina Rickl” címre érkezett. Továbbá „Generalausweis von anno 1795 bis anno 1797 von Joseph M. Diyack in Pest” c. könyvecske. Valamennyi a szerző tulajdonában.

¹² 1876. Fűszer-anyag- és festék-árúk árjegyzéke Rickl József Zelmöstől. Debrecenben.

¹³ L. a 11. jegyzet „Generalausweis” könyvecskében

Orvosok

Dr. Oesterreicher budai orvos.

A főkönyvben külön folyószámlája van 1796—1798 között. A Rickl József cég ez időben tőle szerzi be és forgalmazza a „csudasót” („sal mirabilis” az üzleti könyvben). Sőt 1798-ban újságban is hirdeti. Ő viszont cukor és kávé szükségletét biztosítja a Rickl üzletben.¹⁴ Valószínűleg azonos a későbbi balatonfüredi fürdőorvossal.

Gecse Dániel marosvásárhelyi orvos.

A marosvásárhelyi református kollégium nagy alapítványtevője. A pesti üzlet 40 forintot fizet ki az ő utasítására 1798. március 28-án, amivel aztán a kolozsvári fióküzletet terhel meg.¹⁵

Csanády (Weszprémi) István debreceni városi orvos.

A híres debreceni orvos a magyarországi orvosok kiváló életrajzírója. 1795. április 28-án a debreceni üzlet átad a pesti üzletnek az ő utasítására 355 forintot. A pesti üzlet ezzel az összeggel elismeri a debreceni fiókot.¹⁶

Pajler János Szabolcs megyei „chirurgus”.

Ráczfehértón (ma Újfehértó) lakik. A pesti üzlet 20 forintot vesz át részére nemes Neustädterné asszonytól, és kéri, hogy a debreceni fiók fizesse ki és szerezzé be a nyugtát tőle.¹⁷

Gyógyszerészek

Nemes Schwartner János Dániel miskolci gyógyszerész.

Saját külön folyószámlája van a Rickl cégnél 1794—1798 között. Több mindent vásárol, így 1798-ban nagyobb mennyiségű timsót. Általában váltóval fizet, pl. 1795-ben 445.19 Ft-ot, 1796-ban egyszer 700.46 Ft-ot, másszor 337.33 Ft-ot.¹⁸ 1787 áprilisában kéri Rickl Józsefné Katalin asszonyt, hogy az általa Bécsből hozatott árukat: 3, 4 és 6 „márkás” tégléket, feketeborsot, citromot, rozspálinkát és terpentint az első adandó alkalommal szállíttassa le Miskolcra.¹⁹ Ugyanez év őszén beszámol a miskolci vásárról, és közli, hogy Ricklné megbízottja által ott eladott áruk ellenértékét Kósa úr nála befizette. Együttal megkérdi, mi legyen sorsa a megmaradt árunak, végül sürgeti az ő saját számláján Bécsből várt további árujának — ha az megérkezett — elküldését.²⁰

Nemes rövidi Vozáry Dániel máramarosszigeti gyógyszerész.

1796—1798 között folyószámlája van a Rickl cégnél. Sót, antimont vásárol és egyéb meg nem nevezett árut.²¹ Antimont a Rickl cégen keresztül közvetlenül is kap 1798-ban a Pajutza-i (Erzsébetbánya, Baiuț) antimonbányából. 1795-ben két órát javítottatott Helbig pesti órásmesternél, aminek szállítási és pénzügyi lebonyolítását a Rickl cég végezte. 1790-ben pedig pénzt küld Bécsbe a Rickl cégen keresztül, és kéri a Bécsből rendelt áruját átvenni és részére leszállítani.²²

¹⁴ Főkönyv 162. l. „Doctor von Oesterreicher in Ofen”, folyószámla.

¹⁵ Főkönyv 196. l. Kolozsvári fióküzlet számláján. Életrajza: Orbán Balázs: A Székelyföld leírása IV. köt. Maroszek, 137—139.

¹⁶ Főkönyv 22. l. Debreceni fióküzlet folyószámláján

¹⁷ A pesti üzlet eredeti levelében a debreceni fióküzlet részére 1803. szept. 4-ről.

¹⁸ Főkönyv: Daniel v. Schwartner folyószámláján több helyen

¹⁹ Eredeti levél 1787. ápr. 28-ról Rickl Józsefné Katalin asszonyhoz címezve.

²⁰ Eredeti levél 1787. okt. 27-ről ugyancsak Rickl Józsefné Katalin asszony címére.

²¹ Főkönyv 150. l. Samuel Vozáry de Rövid, Máramarossziget folyószámlája.

²² Eredeti levél 1790. ápr. 15. Rickl József pesti címére „Samuel Vozáry Apothekar” aláírással

Orczy Torquatus Alajos Irgalmas rendi perjel Nagyváradról.

1800 márciusában két kis hordót és egy ládát küld a debreceni fiókületbe, Pestre való szállítás céljából.²³ A perjel azelőtt Egerben volt, ahol az Irgalmas rend ottani nyilvános gyógyszerárának volt „provisora”. Mint ilyen 1791-ben segédlevelet állít ki Szénn Mihály gyógyszerészességé részére.²⁴

Gyógyanyagok

A Rickl József cég főkönyvében és fennmaradt üzleti irataiban számos gyógyanyagnak számító cikk szerepel, melyek listáját betűrendbe szedve az alábbiakban közlöm.²⁵

Alumen (timsó)	Ánizs
Antimon	Barackmag
Balsamum peruvianum (perui balsam)	Borax
Borkősav	Cantharides (kőrisbogár)
Cortex Chinae (kinafakéreg)	Cortex Winteriana (Winterfakéreg)
Cristal Tartari (kálium tartar. stíbiat. pur. cryst.)	Faolaj
Feketebors	Flores malvae (mályvavirág)
Flores papaveris (mákvirág)	Flores verbasci (ökörfarkkóró virág)
Gubacs	Halpikkely
Kénpor	Kénrúd
Keserűvíz	Lakmusz
Lenolaj	Nyúlhólyag
Oleum bergamotti (bergamoi olaj)	Oleum thymi (demutka, kakukkfű olaj)
Opium	Radix Angelica (angyalkafűgyökér)
Radix Galgant (galanyaggyökér)	Radix Jalappa (jalappagyökér)
Sal arcana dupli (kali sulf.)	Sal mirabilis (mirabile!) (Csudasó, galubersó)
Sassaparilla lunga (sarsapar. Smilax)	Semen amomi (szegfűbors)
Rozspálinka	Succ. liquirititia (medvecukornedv)
Theriac venetiana	Terpentinolaj
Választóvíz	Vitriol

Végül az edényzet: Ybbsi-olvasztótégely, francia gyógyszer-tégely, üveg poharak, 3, 4, 6, 8, 9 márkás tégelyek.

Forrásaim ezzel ki is merültek, mert a részleteket tartalmazó üzleti könyvek, mint a pénztárkönyv, napló és leltárak — sajnos — nem maradtak fenn. Így céлом nem is lehetett a gyógyárkereskedelemben való elmélyedés. Kizárólag az említett főkönyvben és mellékleteiben található orvosi és gyógyszerészeti vonatkozású adatokat szándékoztam közreadni, hogy ezzel is elősegítsem a hivatásos kutatók ilyen irányú munkásságát.

²³ Eredeti levél 1800. márc. 30. Rickl és Schmidt névre Debrecenbe.

²⁴ Budapesti Semmelweis Orvostörténeti Múzeum Patikamúzeuma Okirat. Kelt Egerben 1791. szept. 29. „Ego Aloysius Torquatus Orczy in episcopale civitate Agriensi Fratrum Misericordiae Officina Publica Pharmaceutica Provisor. . .”

²⁵ A szerző kigyűjtése az 1. jegyzetben ismertetett üzleti főkönyvből és a 11. jegyzetben ismertetett üzleti iratokból.